

KİTABXANA FONDUNUN KOMPLEKTLƏŞDİRİLMƏSİ

Hacı Qasımlı

h.qasimli@list.ru

Kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi

*Xülasə: M qal d kitabxana-informasiya resurs sinin
elmi-n z ri nin sas m rh l l ri, komplektl diril-
m prinsipl*

Комплектование библиотечного фонда

Резюме: -

Library Funding Complectation

Abstract: The article reflects the scientific-theoretical bases of library and information resources complementation, the main stages of compilation, the structure of the compilation, the principles.

Açar sözlər: kitabxana fondu, komplektl si.

Ключевые слова:

Keywords: library stock, compilation, stock rotation

Giriş: Kitabxana fondu ümumilikdə cəmiyyətin informasiya potensialını təşkil edən strateji resurs kompleksi hesab edilir. Kitabxana fondunun əsas ünsürlərindən birini təşkil edən və kitabxanadakı proselərin ümumi məzmununu özündə əks etdirən komplektləşdirmə termini kitabxanaların sənəd-informasiya sistemləri ilə təmin edilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Komplektləşdirilmə anlayışına ümumi tərif kimi yanaşsaq qeyd edə bilərik ki, komplektləşdirmə- respublikada mövcud olan müxtəlif tip kitabxanaların vəzifəsinə, növünə, profilinə, istifadəçi arealına, oxucuların bilavasitə tələblərinə uyğun olaraq, fondun müxtəlif növ sənəd-informasiya resursları (çap əsərləri və digər sənədlər) ilə məqsədəuyğun, planlı, və dinamik şəkildə tamamlanması həmçinin, kitabxana fondlarından öz aktuallığını itirmiş materialların təmizlənməsi deməkdir. "Komplektləşdirmə" termininin geniş şəkildə izahı rus tədqiqatçıları Y.N. Stolyarov və İ. A. Kırlovun əsərlərində şərh olunmuşdur. Zaman keçdikcə coğrafi areal baxımından bu termin kitabxana həyatına geniş şəkildə daxil edilmişdir.

Məsələnin qoyuluşu: Kitabxananın işində ən mürəkkəb və vaxt aparan proses kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi hesab edilir. Kitabxanalarda komplektləşdiricinin əsas vəzifələrinə daxil olan aşağıdakı iki proses daha mühüm xarakter daşıyır. Bunlardan: fond üçün zəruri nəşrlərin seçilməsi və sənəd əldə etməyin rəşional, iqtisadi cəhətdən sərfəli yollarını tapmaq, yəni sayt vasitəsilə ədəbiyyatın ONLİNE daxilolma prosesini həyata keçirməkdir. Ancaq bəzi hallarda, bu cür mənbələr xüsusi razılaşma müqaviləsi əsasında ədəbiyyat

tı ötürən təşkilatlar və şəxslər ola bilər. Kitabxana fondunun sənədlərlə təchiz olunması prosesi müxtəlif istiqamətlərə malikdir. İstifadəçi tərəfindən ilk öncə sorğuları təhlil etmək və mövcud fondun vəziyyətini, həcmi qiymətləndirmək lazımdır. Həm də komplektləşdirmə prosesində xarici sənəd dövriyyəsinə təhlil etməli və cari dövr üçün maliyyələşdirmə həcmi qiymətləndirməlidir. Bütün amillərin hərtərəfli təhlili nəşrlərin seçilməsi üçün mühüm xarakteristika olacaqdır. Seçimdən sonra əldə etmə proseduru həyata keçirmək və satın alınan nəşrləri kitabxana fonduna daxil etmək əsas mərhələ hesab edilir. Kitabxana fondunun ədəbiyyatla təchiz edilməsi zamanı tematik-tipoloji planın tərtib edilməsi kimi vacib bir məqamı da unutmamaq olmaz. Bu da kadrların profilinə uyğun olmalıdır və hər bir kitabxananın fond quruluşu ilə müəyyənləşdirilməlidir. Belə bir planın düzəldilməsi kitabxanaya daxil olan istifadəçi sorğularından asılıdır və ildə ən azı bir dəfə bu proses baş verir. Tematik-tipoloji planın tərtib edilməsi, bilavasitə komplektləşdirmə şöbəsinə aiddir. Bəzi hallarda bu plandan cüzi çatışmazlıqlarda müşahidə oluna bilər. Bunun səbəbi müxtəlif səbəblərdən ola bilər. Məsələn: sifarişli nəşrin məhdud sayda olması; qeyri-maliyyələşdirmə məsələləri və s.

Müasir dövrdə kitab satan təşkilatlarla yanaşı, nəşriyyatlar və mətbəələr, internet, kitab-poçt sistemi, qəzet və jurnal redaksiyaları, kitab mübadiləsi kitabxana kolleksiyalarını əldə etmək üçün əsas kanal kimi istifadə olunur. Bu kanalların hamısı müasir respublika kitabxanaları üçün olduqca məqbuldur. Kitabxanadaxili iş prosesində həyata keçirilən komplektləşdirilmə mərhələlərdə fondun profili, yəni ədəbiyyatın əldə ediləcəyi mövzuların siyahısı, habelə hər mövzuya aid nəşrlərin növü, dili və digər xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilir. Bu vəziyyətdə, əlamətlərdən hansının bu kitabxana üçün ikinci dərəcəli əhəmiyyətə malik olduğu ortaya çıxır. Nəticədə fondun və ya onun modelinin qrup hədudları müəyyənləşdirilir. Bir fond modeli müxtəlif formalarda mövcud ola bilər, lakin daha tez-tez təsvir olunur. Onsuz da bu mərhələdə ilkin seçim başlayır və burada kitabxana fondunun qrup sərhədlərini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. İkinci mərhələdə biblioqrafik vasitələrdən istifadə edən və ya tirajda olan, nəşr olunmağı planlaşdırılan kitabların repertuarı ilə vizual şəkildə kitabxanaçı tanış olur. Sonra fondun (üçüncü mərhələ) tamamlanması planlaşdırılan mənbələr dairəsi qurulur. Əldə etmə mənbələrinin seçilməsi məsuliyyətli bir işdir, fondun seçilməsinin tamlığı və səmərəliliyi böyük dərəcədə həll yolunun düzgünlüyündən asılıdır. Fondun sənəd-informasiya resursları ilə təchiz edilməsi mənbələri ilə əlaqə - kitabxananın tədarükü, ədəbiyyat sifariş verilməsi, sifarişin ödənilməsi barədə müqavilə bağlamaq-kitabxana fondunun tamamlanması prosesinin dördüncü mərhələsi hesab edilir. Növbəti mərhələdə kitabxanaçı əldə edilmiş nəşrləri qəbul edir. Nəşrin fonda daxil edilməsi qərarı ilkin seçimin bitməsinə göstərir. İdeoloji, elmi və bədii baxımdan yüksək keyfiyyətli, zəruri ədəbiyyat respublikanın kitabxana-informasiya sisteminin ilkin və ikinci dərəcəli seçiminin əldə etmə prosesinin mahiyyəti hesab edilir. Kitabxanaların komplektləşdirilməsi zamanı bütün proseslərin qanunauyğun ola-

raq həyata keçirilməsi kitabxana işi sahəsində qəbul edilən normativ-hüquqi aktlara əsaslanır. Azərbaycan “Kitabxana işi haqqında” Qanundan məlumdur ki, kitabxana fondunun yaradılması və inkişafı insanlarda elmin, informasiyanın, mədəniyyətin, təhsilin, tərbiyənin formalaşmasının mühüm sahələrindən biri kimi qarşıda durur. Fondun mahiyyətini bilmədən praktiki əhəmiyyətini müəyyən etmək, formalaşdırılması istiqamətini dəqiqləşdirmək, inkişaf istiqamətlərini konkretləşdirmək qeyri-mümkündür. Bu xarakterik xüsusiyyətlərin həllində kitabxana fonduna sistem baxımından yanaşılma mühüm rol oynayır. Sistemli yanaşma fondun əsas keyfiyyətini, əhəmiyyətini, məzmununu, yaranma prinsiplərini, təşkil olunma ünsürlərini xarakterizə etməyə imkan verir.

Məsələnin izahı: Kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi prosesi kitabxana fondunda sənəd-informasiya resurslarının ümumi şəkildə seçilməsinə qoyulan ən ümumi tələblərdir. Komplektləşdirilmə prinsipləri kitabxana fondunun tamamlanması ilə bağlı işin ideoloji mahiyyətini, eləcə də onun təşkilati tərəfini ifadə edir ki, bu da kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi ilə bağlı müəyyən məsələlərin həlli yollarını və metodlarını düzgün müəyyənləşdirməyə imkan verir. Yuxarıdakı qeyd etdiyimiz prinsiplər haqqında məlumatı sxem əsasında izah edək.

Kitabxana fondunun formalaşmasında, yeni çap əsərlərinin kitabxanaya daxil edilməsində yuxarıdakı qeyd edilən hər bir prinsipin gözlənilməsi mühüm xarakter daşıyır. Nəzərə almaq lazımdır ki, kitabxana-informasiya resurslarının tərkibini və istifadəsini müqayisə etməklə ümumi resurs keyfiyyətinin qiymətləndirilməsinin effektivliyi və obyektiv dəqiqliyi yalnız fond tam oxuculara açıqlandığı təqdirdə mümkündür, əks halda kitabxana fondundan zəif istifadə onun formalaşma keyfiyyəti ilə deyil, abunəçilərin məzmunu barədə

məlumatlandırma keyfiyyəti ilə də müəyyən ediləcəkdir. Ümumilikdə Respublikanın kitabxana-informasiya müəssisələrində komplektləşdirmə prosesinin həyata keçirilməsini “Komplektləşdirmə və kitabışləmə” şöbəsi həyata keçirir. Əsaslı şəkildə qeyd edə bilərik ki, Respublikada bütün çap məhsulları ilə kitabxananın ardıcıl olaraq komplektləşdirilməsi onun gələcək inkişafını təmin etməklə yanaşı həm də fondun zənginləşməsinə xidmət edir. Məhz respublika kitabxanalarında “Komplektləşdirmə və kitabışləmə” şöbəsi kitabxana-informasiya resurslarının tərkibinin dəqiq işlənməsi, fonda yeni daxil olan hər bir ədəbiyyatın sistemləşdirilməsini, şöbələr üzrə bölünüb oxucuların istifadəsinə verilməsi, kataloqlarla müntəzəm iş aparılması istiqamətində fəaliyyət göstərir.

Tədqiqatçı Yuri Qrixanovun elm məqaləsinə istinadən qeyd edə bilərik ki, kitabxana fondlarının qədim zamanlardan sənədlərlə təchizatı yəni, komplektləşdirilməsi kitabxana-informasiya müəssisələrinin ümumi transformasiya-sı ilə bağlı tarixi faktlarda da qeyd edilmişdir. (Bax: cədvəl-1)

Kitabxanaların tarixi tiplərinin transformasiya mərhələləri	Əsas əlamətlər	Dövr
Ritual-magik məzmunlu qayaüstü rəsmlər, hökmdarların əmrləri	Mətnlərin sinkretizmi, Statiklik	B.e.ə. XXX-XV əsrlər
Gildən hazırlanmış yazı lövhələrinin saxlandığı yerlər	Sənəd fondundan istifadə səmərəliliyi	B.e.ə. XV-V əsrlər
Antik dövrlərlə papyrus və perqamen üzərində əlyazmaların saxlandığı yerlər	Kitabxana fondunun arxiv və muzeylərdən differensiasiya edilməsi	B.e.ə. V, b.e V əsri
Monastr, Saray, Universitet kitabxanaları	Fondların universalizmi	V-XVII əsrlər
Kütləvi, İctimai, Elmi-Texniki kitabxana, kütləvi kitabxanalar	Fondun mobilliyi	XVII-XX əsrlər
Postsənaye Cəmiyyəti Kitabxanaları	Paylanmış fondlar sisteminin formalaşması	XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəli
İnformasiya cəmiyyəti kitabxanaları	Tamamilə rəqəmsal formata çevrilmiş fondlar	XXI əsr

Müasir dövrdə kitabxana fondlarının yeni ədəbiyyatla təchiz edilməsi prosesinin aktuallığını özündə əks etdirən normativ-hüquqi sənədlərin qəbul

edilməsini qeyd edə bilərik. Azərbaycan Respublikasının “Kitabxana işi haqqında qanun” unun mühüm əhəmiyyət kəsb edən maddələrindən biri 15-ci maddə yəni “Kitabxanaların pulsuz məcburi nüsxələrlə təchizatı” adlanır. Adı çəkilən maddəyə müvafiq olaraq dövlət və qeyri-dövlət nəşriyyatları, nəşriyyat işi ilə məşğul olan poliqrafiya müəssisələri və digər hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən buraxılan çap məhsullarından 4 pulsuz məcburi nüsxə, qəzet jurnal və digər ardı davam edən nəşr komponentlərindən isə 2 məcburi nüsxə Milli Kitabxanaya verilməsi nəzərdə tutulur. M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın fondunda komplektləşdirilmə prosesi müxtəlif mənbələr vasitəsilə həyata keçirilmişdir. Hələ sovet hakimiyyəti illərində fondun komplektləşdirilməsi mənbələrinə: SSRİ Dövlət Kitab Palatası; Azərbaycan Nəşriyyatı; Kitabxana Kollektoru; beynəlxalq mübadilələr; kitab mağazaları; tarixi əlyazmalar və digər mənbələr aid edilirdi. Adları qeyd olunan mənbələrin bəziləri bu gün də öz aktuallığını itirməmişdir. Bəzi mənbələr isə hazırda depozitar funksiyasını itirmişdir. Buna misal olaraq öz fəaliyyətini dayandırmış SSRİ Dövlət Kitab Palatasını göstərmək olar. Son illərdə kitabxana fondununun formalaşdırılmasının əsas mənbələri aşağıdakıları göstərmək olar: Heydər Əliyev Fondu; Ali Attestasiya Komissiyası Respublika kitab mağazaları; Respublika nəşriyyatları; ElmiTədqiqat İnstitutları; səfirliklər; xarici təşkilatlar; ölkədaxili mübadilə; beynəlxalq mübadilə; kitabxanaya edilən bəxşişlər və s. Hədiyyə yolu ilə daxil olan kitablar da fondun formalaşmasında az rol oynamır.

Nəticə: Kitabxananın sənəd-informasiya resurslarının komplektləşdirilməsi onun formalaşdırılmasının tərkib hissəsi olmaqla bərabər həmçinin, bütün kitabxana prosesinin təşkilinin əsasıdır. Bu məqsədlə respublika kitabxanalarında “Komplektləşdirmə və kitabışləmə” şöbəsi nəşriyyatlarla, kitabxana kollektoru ilə sıx əlaqələr saxlamağa, komplektləşdirmədə mütləq oxucuların maraq və istəyini nəzərə almağa, iqtisadiyyat, texnika, ictimai-siyasi, tarix, xüsusilə Azərbaycan tarixi, fəlsəfə, humanitar elmlər, milli və dünya xalqlarının bədii ədəbiyyatlarına daha böyük yer ayırmağa, həmçinin, rusdilli oxucuların da tələbatına uyğun olaraq rus dilində kitabların alınmasına əsas verir. Qeyd etdiyimiz şöbədə kitabxanaya daxil olan yeni ədəbiyyat təsvir olunur və texniki cəhətdən işlənir, inventar kitabında qeydə alınır, filiallar üzrə qruplaşdırılır və paylanılır, həmçinin fondan kitabların çıxarılması da həyata keçirilir.

Ədəbiyyat

1. Шира Д.Ж. Введение в библиотековедение. Москва, 1983, 180 с.
2. Библиотечные фонды: Учебник. М., 1979, 296 с.
3. Столяров Ю.Н. Библиотека: Структурно-функциональный подход. Москва, 1981, 256 с.
4. Столяров Ю.Н. Библиотечный фонд. Москва, 2015, 271 с.

Rəyçi: t.ü.e.dok., prof. X.İ.İsmayilov